

SEEMIG – Národná správa: Historický vývoj migrácie a ľudského kapitálu na Slovensku v období 1950-2013

Skrátená verzia v slovenskom jazyku¹

Hlavné migračné trendy a ich príčiny

Obdobie od konca 2. svetovej vojny až po súčasnosť bolo na Slovensku poznačené viacerými významnými spoločensko-politickými udalosťami, ktoré zásadne ovplyvnili migračné procesy, tvorbu ľudského kapitálu aj fungovanie trhu práce. Povojnová transformácia a obnova, zmeny politického režimu (najskôr z demokratického na totalitný v roku 1948, potom z totalitného na demokratický v roku 1989), rozpad Československa v roku 1993, vstup Slovenska do EÚ v roku 2004 a Schengenského priestoru v roku 2007 poznačili fungovanie spoločnosti vo všetkých oblastiach od legislatívy a ekonomiky až po bežný život jednotlivých obyvateľov. Veľmi významne sa dotkli aj migrácie a trhu práce.

Vnútoraná migrácia na Slovensku je menej výrazná ako v období totalitného režimu, jej trendy ovplyvňujú v poslednom období procesy suburbanizácie a má silné smerovanie z východu na západ. Atraktívny je hlavne región v okolí hlavného mesta Bratislavy pre svoju ekonomickú silu aj výhodnú polohu v blízkosti Česka, Rakúska a Maďarska. Tieto migračné trendy ešte viac prehľbujú už aj tak výrazné regionálne rozdiely na Slovensku.

Migrácia bola hneď po druhej svetovej vojne významne ovplyvnená povojnovými presunmi obyvateľstva a následne organizovaným osídľovaním hlavne pohraničných oblastí. Neexistencia legálnej zahraničnej migrácie a vnútorné sťahovanie ovplyvnené masívnymi zásahmi štátu do fungovania spoločnosti, boli dominantnými znakmi migračných procesov počas obdobia totalitného režimu na Slovensku. Významné zmeny v charaktere a úrovni migračných trendov sa viažu aj na pád železnej opony v Európe a na rozdelenie Československa. Otvorenie hraníc, zmena časti vnútornej migrácie na zahraničnú, presuny obyvateľov v súvislosti so zmenou štátoprávneho usporiadania a voľný pohyb osôb v rámci Schengenského priestoru boli hlavnými sprievodnými znakmi spoločenských zmien za posledných 20 rokov z hľadiska migrácie.

Informačný blok - Projekt SEEMIG² v kontexte pracovného bloku 3

SEEMIG je strategický projekt, ktorý sa rieši v rámci nadnárodného programu Juhovýchodná Európa 2007-2013. Vo svojich výstupoch SEEMIG ozrejmuje dlhodobé trendy v oblasti reprodukcie, migrácie, ľudského kapitálu a trhu práce v regióne strednej a juhovýchodnej Európy ako aj v jednotlivých krajinách na úrovni celoštátnej, regionálnej a lokálnej. Základným cieľom je poskytnutie podnetov na skvalitnenie existujúcich údajov, ich spoločná analýza a využitie pre opatrenia na rôznych stupňoch riadenia.

V rámci pracovného bloku 3 bola vypracoval INFOSTAT na konci roku 2013 národnú správu „Dynamická historická analýza dlhodobých trendov v oblasti migrácie, trhu práce a ľudského kapitálu. Táto národná správa spolu s národnými správami ostatných partnerských krajín³ zúčastnených na projekte SEEMIG bude základom pre syntetickú analýzu, ktorá bude spracovaná na jar roku 2014.

¹ Národná správa v úplnom znení v anglickom jazyku na www.infostat.sk v časti Projekty

² www.seemig.eu

³ Bulharsko, Maďarsko, Rakúsko, Rumunsko, Slovinsko, Srbsko, Taliansko

Potreba migračnej politiky

Významne sa menil aj prístup štátu k migrácii a jej ovplyvňovaniu. Až do konca 20. storočia nevznikla na Slovensku potreba migračnej politiky. Zahraničná migrácia až do konca 80. rokov prakticky neexistovala a vnútroštátna migrácia bola regulovaná hlavne prostredníctvom investičnej a bytovej politiky. Po otvorení hraníc sa fenomén migrácie a integrácie dostáva stále viac do centra pozornosti a to napriek tomu, že na Slovensko prichádza na európske pomery zatiaľ málo migrantov. Skôr je významný odchod obyvateľov SR do zahraničia, hlavne z dôvodu hľadania výhodnejších pracovných miest. Vlády na Slovensku prijali za posledné roky viacero materiálov týkajúcich sa migračnej politiky. Väčšinou však ide o materiály koncepcnej povahy, v praxi funguje migračná politika vo veľmi obmedzenej podobe. Je zameraná hlavne na azylantov a vo viacerých smeroch zaostáva za aktivitami okolitých krajín. Ide predovšetkým o oblasť trhu práce, kde migranti predstavujú jeden zo zdrojov pre kompenzáciu úbytku pracovnej sily spôsobený predovšetkým demografickým vývojom.

Problémy s evidenciou migrácie

Súčasné migračné trendy sú významne ovplyvňované problémami s evidenciou migrácie, predovšetkým na strane vystáhaných. Prispieva k tomu aj skutočnosť, že evidencia migrácie na Slovensku je založená na zmene trvalého pobytu, pričom ohlasovacia povinnosť obyvateľstva pri zmene tohto pobytu sa hlavne pri vystáhaní nedodržiava. Problémy sú aj so zavedením inštitútu obvyklého pobytu. Aj z dôvodu podhodnotenia počtu vystáhaných osôb je migračné saldo SR za posledné dve desaťročia kladné.

Ľudský kapitál – demografické a vzdelanostné vplyvy

Ľudský kapitál sa po roku 1990 vyvíjal v prostredí veľmi prudkých demografických zmien, ktoré sa po roku 2000 postupne zmiernujú a demografická situácia sa stabilizuje. Slovensko sa po demografickej stránke postupne približuje k priemeru EÚ. Dôsledkom je výrazné zníženie prírastkov obyvateľstva a stále intenzívnejší proces starnutia obyvateľstva. Ľudský kapitál je výrazne ovplyvňovaný vzdelanostnou úrovňou obyvateľstva a na Slovensku vzhľadom na prítomnosť početných národnostných menšín aj etnickým zložením obyvateľstva. Vzdelanostná úroveň obyvateľstva dlhodobo rastie, čo dokumentuje zvyšovanie podielu vysokoškolsky vzdelaných osôb v populácii a znižovanie podielu osôb so základným vzdelaním. Tento trend však relativizuje kvalita dosiahnutého vzdelania hlavne v oblasti vysokoškolského vzdelania. Z etnickej stránky je ľudský kapitál najvýznamnejšie ovplyvňovaný rómskym obyvateľstvom a to v negatívnom smere. Na Slovensku tvoria Rómovia podľa odhadov zhruba 8% obyvateľov, zhruba polovica z nich žije v segregovaných osadách vo veľmi nepriaznivých životných podmienkach. Chudoba, nízka vzdelanostná úroveň, vysoká nezamestnanosť, vysoké prírastky obyvateľstva a vysoká kriminalita sú charakteristické pre život v rómskych osadách, ktoré sú navyše regionálne koncentrované vo východnej časti Slovenska.

Ekonomické zaťaženie obyvateľstva

V súčasnom období je pomer medzi počtom osôb v ekonomicky aktívnom veku a osôb v predproduktívnom a poproduktívnom veku v slovenskej populácii ešte pomerne priaznivý. V dôsledku očakávaných a nezvratných zmien vo vekovej štruktúre obyvateľstva sa pomer medzi osobami v produktívnom a neproduktívnom veku začne dynamicky zhoršovať. Súčasné zmeny v demografickom vývoji sa už prejavili na vývoji pracovnej sily. Prírastky pracovnej sily sa spomaľujú resp. menia sa na úbytok a pracovná sila starne. Demografický vývoj ovplyvní početnosť a štruktúru pracovnej sily aj do budúcnosti. Všeobecne sa predpokladá, že na dosahovanie ekonomických výsledkov sa bude podieľať menej početná, staršia a etnicky pestrejšia pracovná sila ako v súčasnosti.

Vrchol dosahuje miera zamestnanosti u mužov stabilne vo veku 35 – 39 rokov, kde status pracujúceho má až takmer 88% osôb. U žien je to koniec reprodukčného veku (40 – 49 rokov), kde podiel pracujúcich presahuje hranicu 80%. Po roku 2000 dosahovala nezamestnanosť na Slovensku vysoké hodnoty tesne pod hranicou 20%. Do roku 2008 nezamestnanosť klesala, pričom dosiahla

dlhodobé minimum 7,7%. Následne aj v dôsledku hospodárskeju krízy nasledoval nárast nezamestnanosti na úroveň 14% v roku 2011. Ekonomická aktivita aj zamestnanosť sa znižuje od západu Slovenska smerom na východ a naopak nezamestnanosť sa v tomto smere zvyšuje. Špeciálne postavenie má vzhľadom na trh práce Bratislavský kraj, kde je s odstupom najvyššia ekonomická aktivita obyvateľstva aj zamestnanosť a naopak najnižšia nezamestnanosť. Regionálne rozdiely sú pomerne stabilné, je tu dokonca tendencia na ich prehlbovania, ktorá súvisí so vznikom nových marginalizovaných regiónov.

Migrácia za prácou, a hlavne migrácia za prácou do zahraničia, je na Slovensku často diskutovanou témou. Dôvodom je vysoký odhadovaný počet občanov SR odchádzajúcich za prácou do zahraničia na jednej strane (120 – 140 tisíc osôb ročne) a na druhej strane nízke evidované počty zahraničných pracovníkov na Slovensku (22,2 tisíc v roku 2011).

Migrácia ako významný faktor budúceho vývoja obyvateľstva

Na budúci vývoj počtu a štruktúry obyvateľstva bude mať veľký vplyv vývoj migrácie. Nakoľko zmiernenie úbytku a starnutia obyvateľstva patrí medzi strategické spoločenské ciele, musí spoločnosť prispieť k ich realizácii. V oblasti migrácie je potrebné vytvoriť také podmienky, aby imigranti mali záujem prichádzať na Slovensko, aby sa tu mohli stať platnými členmi spoločnosti a neskôr aj plnohodnotnými občanmi. V oblasti migrácie je potrebná premyslená postupnosť krokov od identifikácie preferovaných skupín, cez prvý kontakt na území SR, ďalej cez vytvorenie podmienok pre integráciu (bývanie, práca, škola, rekvalifikácia, jazyk) až po vytváranie pozitívneho vzťahu k novej krajine a poskytnutie občianstva. To všetko samozrejme pri rešpektovaní osobnosti imigranta s celým jeho kultúrnym zázemím. Len ťažko si možno predstaviť tieto náročné kroky bez inštitucionalizovanej štátnej populačnej a migračnej politiky. Pre vypracovanie odhadov a prijímanie opatrení je potrebné systémovými krokmi skvalitniť evidenciu migrácie.

Kontaktné informácie

Projekt SEEMIG

INFOSTAT

Leškova 16, 817 95 Bratislava 15

Telefón: + 421 2 59379271

E-mail: seemig_infostat@infostat.sk

Web: www.infostat.sk